

Ленора Ісмаїлова

Установлення відносин між Кримським ханством та Османською імперією в концепції радянської історіографії

Проведено аналіз методологічних підходів істориків радянської доби до вивчення процесу становлення кримсько-османських відносин у другій половині XV ст. Виокремлено основні питання, розглянуті істориками в межах зазначеної проблеми: зародження кримсько-османських відносин, умови васальної залежності Кримського ханства від Османської імперії, турецький вплив на політичний, соціально-економічний розвиток татарської держави.

Ключові слова: Османська імперія, Кримське ханство, кримсько-османські відносини, протекторат, васал, радянська історіографія.

Постановка наукової проблеми та її значення. В історичній науці дискусійним питанням є не тільки визначення характеру кримсько-османських відносин, але й сам процес установлення цих відносин.

На підставі узагальнення доробку істориків XIX – початку XX ст. та аналізу документальних матеріалів дослідники радянської доби сформулювали певні концепції та визначили тенденції процесу встановлення османського протекторату над Кримським ханством крізь призму вивчення кримсько-московських, турецько-московських відносин.

Мета статті – розкрити методологічні підходи істориків радянського періоду до вивчення процесу становлення кримсько-османських відносин та проаналізувати їх висновки з цього питання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Незважаючи на те, що у 30-х рр. XX ст. у СРСР багато істориків Криму зазнали репресій і діяльність учених товариств та комісій була заборонена, історія Кримського ханства не залишилася поза увагою дослідників. Саме в цей період В. Є. Сирочковський виокремив основні напрями вивчення історії Кримського ханства: історична географія татарської держави, її економіка й внутрішньополітична історія [16; 17; 18]. Дослідження кримсько-османських відносин не було предметом професійних зацікавлень ученого. Він тільки зазначив, що з 1475 р. південне узбережжя півострова було під владою турецького султана, а під владою ханів залишилися степова частина півострова та північні схили Кримських гір [17, с. 4]. Отже, В. Є. Сирочковський, указавши на дату вторгнення турків у Крим, окреслив межі володінь султана та кримського хана на півострові.

Докладніші відомості про події, пов'язані із вторгненням османців на терени Кримського ханства, надані в статті Сергія Володимировича Бахрушина (1882–1950) «Основные моменты истории Крымского ханства», що була опублікована в 1936 р. На основі базових економічних чинників розвитку держави автор виділив в історії Кримського ханства з XIII до XVIII ст. чотири періоди. Історик, аналізуючи значення італійських колоній у чорноморській торгівлі XIV–XV ст., окреслив основну причину зацікавленості Османської імперії в підкоренні Криму: Оттоманська Порта, у руках якої після падіння у 1453 р. Константинополя опинилися ключі до середземноморської торгівлі (південне узбережжя Чорного моря разом із протокою Дарданелли), раніше чи пізніше повинна була спробувати заволодіти торговими портами кримського півострова [3, с. 37]. С. В. Бахрушин, розглядаючи процес економічного розвитку ханства, визначив, що приводом до вторгнення флоту султана в 1475 р. у володіння кримського хана став конфлікт між Кафінською республікою й головою знатного кримського роду Ширин Емінеком [3, с. 37]. Водночас він зауважив, що «міжусобиця, яка розгорілася серед кримських татар після смерті хана Хаджи-Гірея (сутичка між ханом Менглі-Гіреєм та Ємінеком, котрий звернувся за допомогою до султана), стала одним з приводів для інтервенції Порти» [3, с. 42]. Отже, можна стверджувати, що стосовно подій, пов'язаних із завоюванням османцями італійських колоній у Криму, дослідник не був добре обізнаний. Тому він, торкаючись цих подій, зіслався на монографію В. Д. Смирнова «Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века» та на статті Л. П. Коллі. Хоча, треба врахувати, що в працях Людвіга Петровича Коллі (1849–1917) добре висвітлена боротьба синів хана Хаджи-Гірея за кримський престол й участь у ній генуезців [11; 12]. Л. П. Коллі не писав про вторгнення турків у Крим у 1475 р. і про подальший перебіг подій у ханстві.

С. В. Бахрушин, розглядаючи події, пов'язані з установленням васальних відносин між кримським ханом Менглі-Гіреєм та султаном Мехмедом II, і надалі посилався на Л. П. Коллі, а також на знаних сходознавців XIX – початку XX ст.: В. В. Зернова-Вельмінова та В. Д. Смирнова. Він вважав, що хан Менглі-Гірей, потрапивши в полон до турків, коли вони брали чергову генуезьку колонію – Мангуп, протягом кількох років перебував «у почесному полоні» при дворі султана [3, с. 43]. Також історик підкреслив не останню роль ширинської знаті на чолі зі славнозвісним Емінеком у відновленні на престолі Менглі-Гірея як васала Отто-

манської Порти [3, с. 42]. Варто зауважити, що в статті не вказано дату встановлення васально-сюзеренних відносин між Кримським ханством й Османською імперією, але вона містить детальний аналіз османського впливу на життя кримських татар. С. В. Бахрушин визначив зміни в соціальній та політичній структурі ханства: право обрання хана та визначення термінів його перебування на престолі стало прерогативою султана, який також як халіф узяв собі звання голови мусульман Криму; кримська родова знать перетворилася на привілейованих васалів хана; нарівні з родовою та служилою знаттю за сприянням османського правителя з'являється духовна знать – улеми [3, с. 43–48].

Слід відзначити твердження історика про те, що за кримським ханом залишалося право хутби, тобто його ім'я згадувалося під час загальної молитви перед ім'ям султана, а це було для мусульман ознакою суверенітету. На думку автора, ім'я султана почали згадувати перед ім'ям хана тільки через сто років після Менглі-Гірея, коли хани добровільно увели цей «похвальний звичай» [3, с. 44].

Отже, С. В. Бахрушин на підставі комплексного аналізу праць істориків XIX – XX ст. окреслив дві передумови вторгнення турків у Крим: міжусобна війна за кримський престол та конфлікт між генуезькою колонією Кафою й главою ширинського роду Емінеком.

Після виселення кримських татар із півострова в 1944 р. історія Кримського ханства не вивчалася. Натомість, починаючи з другої половини 40-их рр. XX ст., інтенсивно розроблялася тема боротьби Київської Русі та Московського князівства проти Золотої Орди і її спадкоємців – татарських ханств [20, с. 53–54]. Один із перших цю проблему розглянув Олексій Андрійович Новосельський (1891–1967) у монографії «Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII в.» [15]. Ця праця має принципове значення в дослідженні характеру кримсько-османських відносин, хоча самого процесу встановлення цих відносин автор не торкнувся. На підставі глибокого аналізу дипломатичних документів Посольського наказу кінця XV – початку XVIII ст. О. А. Новосельський виступив проти тези С. Д. Смирнова про те, що зовнішня політика Кримського ханства була повністю підкорена османським інтересам. На його думку, у політиці Криму боролися дві тенденції: прагнення до незалежності зовнішньої політики й необхідність виконувати васальні зобов'язання щодо турецького султана [15, с. 417, 419; 20, с. 54].

Значення проголошення протекторату Османської імперії над Кримським ханством в історичному розвитку Московського князівства розглянув російський історик та краєзнавець Павло Наумович Надінський (1894–1961). Він теж, як С. В. Бахрушин, виділив кілька періодів в історії півострова. Серед них він указав на татаро-турецький, який, за датуванням автора, тривав із другої половини XV до другої половини XVIII ст. На його думку, відносини між Кримським ханством й Османською імперією були встановлені саме в 1475 р., коли «турецькі загарбники вторглися на Кримський півострів» [14, с. 62]. Дослідник окреслив землі, що входили до складу ханства, визначив основні турецькі фортеці, які були побудовані в усіх економічно та стратегічно важливих пунктах татарської держави. На основі цього він зробив висновок, що турки в 1475 р. почали контролювати всі підступи до Криму й стали фактичними господарями у володіннях хана [14, с. 63].

П. Н. Надінський показав вплив османського протекторату над Кримським ханством на Московську державу: розгортання торгівлі невольниками в Криму призвело до збільшення кількості розбійних нападів татар на московські та українські землі. Разом із тим історик, не розглянувши, по суті, зміни в культурно-економічному житті ханства, які спричинило майже трьохсотлітнє османське панування, зробив висновок, що татаро-турецька доба «безсумнівно, є одною з найпохмуріших періодів в історії Криму» [14, с. 64]. Отже, у нарисах П. Н. Надінського наголошено на агресивному характері татарських набігів на слов'янські народи в Причорномор'ї та підкреслено негативний наслідок установа кримсько-османських відносин як для історичного розвитку Криму, так і для Московського князівства.

Відомий історик першої половини XX ст. Костянтин Васильович Базилевич у ґрунтовній праці «Внешняя политика Русского централизованного государства: вторая половина XV века» історію зовнішньої політики Московського князівства розглянув крізь призму об'єднання руських земель навколо Москви. Дослідник проаналізував московсько-кримські відносини та їх вплив на міжнародну обстановку в Східній Європі. Він глибокого вивчив опубліковані в 1937–1940 рр. в Туреччині матеріали із султанського архіву, багато з яких до нього ніхто з російських істориків не аналізував. К. В. Базилевич зазначив, що відносини ханства з Оттоманською Портою були започатковані ханом Менглі-Гіреєм. Згідно зі збереженим у султанському архіві документом Менглі-Гірей звернувся до Мехмеда II з проханням про допомогу 25 жовтня 1469 р. (18 рабі II 874 р. хіджри). Приводом для цього стало розорення Кафи та інших міст півострова одним із представників впливового в ханстві роду Ширинів [2, с. 109]. Однак, на думку історика, васальні відносини між Кримським ханством та Османською імперією встановлені лише в 1475 р. Саме тоді вже глава ширинського роду Емінех, який був намісником у Кафі, звернувся з проханням до самого султана, щоб допомогти придушити повстання кафінців, обіцяючи йому за це поступитися Кафою [2, с. 110].

Про детальні обставини проголошення протекторату Порти над ханством К. В. Базилевич не написав. Він тільки зазначив, що з невідомих причин ще до вступу в Кафу турецьких військ хан Менглі-Гірей був скинутий із престолу та ув'язнений [2, с. 111]. Дослідник, посилаючись на повідомлення Дженнабія, турецького автора

другої половини XVI ст., зазначив, що в результаті вкрай заплутаних подій кримський хан був звільнений у тому ж 1475 р. Лист Менглі-Гірея, написаний у знак подяки до одного з фаворитів султана в липні 1475 р. (на початку Рабі І 880 р. хіджри), дав підстави К. В. Базилевичу для висновку, що кримський хан був відновлений на престолі як васал султана [2, с. 111]. Отже, Менглі-Гірей після звільнення не був відправлений турками в Константинополь, як це вказувалось у працях М. М. Карамзіна та В. В. Зернова-Вельямінова [10, с. 59; 9, с. 101–103].

Автор «Внешней политики Русского централизованного государства: вторая половина XV века» зазначив, що при дворі султана недостатньо чітко уявляли рівень незалежності Криму від інших частин улусу Джучи й уважали золотоординського хана верховним главою Кримського ханства. Тому в Османській імперії підтримували добрі відносини з Ахмед-ханом [2, с. 111–114]. К. В. Базилевич наголосив, що «у ці непевні для Крима роки» султан провадив подвійну гру, вичікуючи та вибираючи між Менглі-Гіреєм і Джанібекком менш самостійного правителя, готового підкоритися Османській імперії [2, с. 114]. Таким виявився нащадок роду Гіреїв, який, на відміну від Джанібека, не захищав інтересів хана Великої Орди. Отже, за невідомих авторів обставинах у кінці 1478 р. або на початку 1479 р. відбулося остаточне відновлення на престолі Менглі-Гірея у Криму. К. В. Базилевич був упевнений, що в цій справі османський правитель відіграв суттєву роль [2, с. 115]. Слід зазначити, що в монографії кримсько-османські відносини в перші роки васальної залежності кримського хана від султана трактуються як стосунки, переповнені недовірою правителів один до одного [2, с. 116].

Деяко іншу дату встановлення кримсько-османських відносин визначив один із провідних радянських спеціалістів з історії Росії XI – XV ст. Володимир Васильович Мавродін (1908–1987). Він, як К. В. Базилевич, досліджуючи процес становлення російської централізованої держави, у контексті аналізу зовнішньої політики Івана III розглянув кримсько-московські відносини. В. В. Мавродін зазначив, що Кримське ханство стало васалом Османської імперії у 1476 р. [8, с. 5; 13, с. 264]. Історик указав на цю дату, посилаючись на «Хронологічні виписки» К. Маркса. На думку В. В. Мавродіна, саме завдяки підтримці могутньої Оттоманської Порти «зажерливі та хижі орди» кримських татар перетворились у серйозну загрозу для Московського князівства. «Під її егідою Крим перейшов у рішучий наступ проти Русі і почав згуртовувати блок ворожих Москві татарських мусульманських держав», – такий зробив висновок автор [13, с. 266].

В. В. Мавродін зазначив, що Османська імперія, утвердивши своє панування в Криму, прагнула в майбутньому відновити «татарське іго», але вже тільки у формі «турецько-татарського іга» на всій території Східної Європи, насамперед на руських землях [13, с. 267]. Отже, В. В. Мавродін зробив висновок, що встановлення протекторату Оттоманської Порти над Кримським ханством в останній чверті XV ст. призвело до посилення позицій останнього у відносинах із країнами східноєвропейського регіону, зокрема, з Московською державою.

У зв'язку з лібералізацією суспільно-політичного життя в СРСР у період так званої «відлиги» радянські історики продовжили вивчення тих проблем в історії Кримського ханства, які започаткував В. Є. Сирочковський, додавши до цього переліку зовнішню політику кримських ханів у контексті дослідження міжнародних зв'язків Московської держави у XV–XVII ст. [20, с. 55; 4, с. 192]

Важливим у дослідженні процесу встановлення відносин між Кримським ханством та Османською імперією є роботи І. Б. Грекова, науковими інтересами якого була політична історія країн Східної Європи XIV–XVI ст. Він, аналізуючи розстановку політичних сил на міжнародній арені в XIV–XVI ст., приділив велику увагу вивченню розвитку відносин Московської держави з Кримським ханством та Османською імперією. Зазначимо, що І. Б. Греков в основу методологічних засад поклав марксистське положення про зв'язок зовнішньої політики із соціально-економічним й політичним розвитком [4, с. 195; 6, с. 32]. Тому, на думку І. Б. Грекова, установа васаальних відносин між Кримським ханством та Османською імперією значно вплинуло на хід східноєвропейського історичного процесу [6, с. 32]. Він наголосив, що між Кримом та Оттоманською Портою вже в 50-ті роки XV ст. налагоджені політичні та військові контакти, коли в 1454 р. кримський хан Хаджи-Гірей, «співпрацюючи» з турецьким флотом, намагався штурмувати генуезьку фортецю Кафу [7, с. 151].

Важливо відзначити твердження І. Б. Грекова про те, що Кримське ханство стало васалом Османської імперії зразу ж після вторгнення турецьких військ на його територію в 1475 р. Як і К. В. Базилевич, він підкреслив невпевненість дій османських правителів у східноєвропейському регіоні в перші роки свого протекторату над Кримом [7, с. 152]. Цим пояснюється спроба Мехмеда II установа співпрацю з Великою Ордою, найбільшою спадкоємцею Золотої Орди, посадивши в 1476 р. на кримський престол сина ординського правителя – Джанібека [5, с. 55]. Але ординський хан Ахмат тільки декларував свою прихильність до султана. І. Б. Греков зазначив, що його реальна політика полягала в тому, щоб, спираючись на досягнуте «зрощування» Криму з Ордою, воскресити «великодержавні» претензії Чингізидів на всю Східну Європу й тим самим протиставити відновлену державу Османської імперії [5, с. 56]. Саме ці татаро-османські протиріччя, на думку історика, й спричинили відновлення при владі Менглі-Гірея в 1478 р. Тоді ж сформульовано умови повної васальної залежності Кримського ханства від Османської імперії. Дослідник окреслив основні положення цього договору [5, с. 56; 7, с. 153].

Отже, І. Б. Греков визначив, що кримсько-османські стосунки були започатковані у 1454 р. Проголошення Кримського ханства васалом Османської імперії відбулось у 1475 р., а васально-сюзеренні зобов'язання між кримським ханом і султаном сформульовані в 1478 р.

Відомий російський історик, спеціаліст з історії Росії доби середньовіччя Алла Леонідівна Хорошкевич у монографії «Русское государство в системе международных отношений конца XV–начала XVI в.», розкриваючи проблему східного питання для Московського князівства, зазначила, що туркам удалося захопити Кафу в 1475 р. [19, с. 170–171]. Вона визначила негативні для Москви наслідки перетворення Кримського ханства у васала Османської імперії. Підсумовуючи значення встановлення османського протекторату над Кримом для розвитку міжнародних відносин у Східній Європі, автор зазначила, що наприкінці XV ст. вимальовувалася загроза безпосереднього нападу Оттоманської Порти на цей регіон [19, с. 171].

У 80-ті роки XX ст. становлення кримсько-османських відносин розглянув також історик Юрій Георгійович Алексеев у контексті боротьби Івана III за незалежність руських земель від ординського панування. Дослідник зазначив, що в результаті «турецької агресії 1475 р. проти Криму» кримський хан Менглі-Гірей у липні того ж року був змушений визнати себе васалом султана [1, с. 81]. На думку історика, цей «новий політичний статус» послабив позиції Кримського ханства в міжнародних відносинах. «Як васал Османської імперії кримський хан повинен був узгоджувати свої дії з політикою Порти», – зробив висновок автор. На підставі опрацювання джерел він також визначив, що Менглі-Гірей позбавлений влади літом 1476 р. не за рішенням султана, як це зазначено в попередніх працях, а ханом Ахматом унаслідок успішного нападу на Крим [1, с. 82–83].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Становлення кримсько-османських відносин радянські історики в 30-х рр. XX ст. розглядали відповідно до концепцій російської історіографії, визначених В. Є. Сирочковським. У повоєнні роки процес установавання васальних відносин між Кримським ханством та Османською імперією історики висвітлювали крізь призму централізації руських земель навколо Москви. Зародження кримсько-османських відносин вони однобічно трактували як чинник, що підсилив агресивний характер татарських набігів на слов'янські народи Причорномор'я. Глибше вивчено перебіг подій у Криму в останній чверті XV ст. Починаючи з другої половини 50-х рр. XX ст., установавання протекторату Османської імперії над Кримським ханством розглядалось у контексті вивчення міжнародних відносин у Східноєвропейському регіоні у XV–XVI ст. Дослідники окреслили основні передумови зародження кримсько-османських стосунків, визначили умови васальної залежності держави Гіреїв від Оттоманської Порти.

Підкреслимо, що, незалежно від методологічних підходів, у радянській історіографії утвердилася думка про перетворення Кримського ханства після встановлення татаро-турецьких васальних відносин у головний стратегічний інструмент реалізації політичних інтересів Османської імперії в Східній Європі.

Джерела та література

1. Алексеев Ю. Г. Освобождение Руси от ордынского ига / Ю. Г. Алексеев. – Л. : Наука, 1989. – 219 с.
2. Базилевич К. В. Внешняя политика Русского централизованного государства: вторая половина XV века / К. В. Базилевич. – М. : Из-во Моск. ун-та, 1952. – 542 с.
3. Бахрушин С. В. Основные моменты истории Крымского ханства / С. В. Бахрушин // История в школе. – 1936. – № 3. – С. 29–61.
4. Бурдей Г. Д. Некоторые вопросы дипломатической истории Восточной Европы XIV–XVI вв. / Г. Д. Бурдей // Международные отношения в Центральной и Восточной Европе и их историография : сборник / Акад. наук СССР, Ин-т славяноведения ; ред. В. Д. Королюк. – М. : Наука, 1966. – С. 192–212.
5. Османская империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XV–XVI вв. : главные тенденции политических взаимоотношений / Академия наук СССР, Ин-т славяноведения и балканистики ; отв. ред. И. Б. Греков. – М. : Наука, 1984 г. – 300 с.
6. Греков И. Б. Отечественная и зарубежная историография о роли крымско-турецкой дипломатии в международной жизни Восточной Европы XV–XVII вв. / И. Б. Греков // Славяне и их соседи : тез. XI конф. Османская империя и народы Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы и Кавказа в XIV–XVIII вв. – Т. 4. – М. : Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1992. – С. 32–35.
7. Греков И. Б. Очерки по истории международных отношений Восточной Европы, XIV–XVI вв. / И. Б. Греков. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – 357 с.
8. Дворниченко А. Ю. Владимир Васильевич Мавродин: Страницы жизни и творчества / А. Ю. Дворниченко. – СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2001. – 191 с. – (История науки, персоналии).
9. Зернов-Вельяминов В. В. Исследование о касимовских царях и царевичах. Ч. 1. / В. В. Зернов-Вельяминов. – [2-е изд.]. – СПб. : В тип. Имп. Академии наук, 1863. – 558 с.
10. Карамзин М. Н. История государства Российского : в 12 т. и 3 кн. / М. Н. Карамзин. – М. : Книга, 1989 – Т. 5–8. – Кн. 2. – 1989. – 616 с. – (Репринтное воспроизведение издания 1842–1844 гг.).

11. Колли Л. П. Падение Кафы / Л. П. Колли // Изв. Тавр. арх. ком. – 1918. – № 54. – С. 129–171.
12. Колли Л. П. Хаджи-Гирей-хан и его политика (по генуэзским источникам) / Л. П. Колли // Изв. Тавр. арх. ком. – 1913. – № 50. – С. 99–139.
13. Мавродин В. В. Образование единого русского государства / В. В. Мавродин. – Л. : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1951. – 328 с.
14. Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма. Ч. 1 / П. Н. Надинский. – Симферополь : Крымиздат, 1951. – 232 с.
15. Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в XVII веке / А. А. Новосельский. – М. – Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1948. – 448 с.
16. Сыроечковский В. Е. Гости-сурожане / В. Е. Сыроечковский. – М. – Л. : Гос. социально-экономическое изд-во, 1935. – 123 с.
17. Сыроечковский В. Е. Мухаммед-Герай и его вассалы / В. Е. Сыроечковский // Уч. зап. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова. – М. : [б. и.], 1940. – Т. 2 : История / отв. ред. В. В. Потемкин. – С. 3–71.
18. Сыроечковский В. Е. Пути и условия сношений Москвы с Крымом на рубеже XVI века / В. Е. Сыроечковский // Изв. Академии наук СССР – 1932. – № 3. – С. 193–237. – (Серия № 7. Отд. обществ наук.)
19. Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в. / А. Л. Хорошкевич. – М. : Наука, 1980. – 292 с.
20. Хорошкевич А. Л. Русь и Крым. От союза к противостоянию. Конец XV – начало XVI вв. / А. Л. Хорошкевич. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 336 с.

Исмаилова Ленора. Установление взаимоотношений между Крымским ханством и Османской империей в концепции советской историографии. Проведен анализ трактовок и методологических подходов советских историков в изучении процесса установления крымско-османских отношений во второй половине XV в. Определены основные причины и предпосылки турецкого завоевания Крыма. Особое внимание уделяется наиболее дискуссионным проблемам: зарождению крымско-османских взаимоотношений, условиям вассальной зависимости Крымского ханства от Османской империи, турецкому влиянию на политическое, социально-экономическое развитие татарского государства. Раскрывается роль татарского государства в осуществлении политических интересов турецкого султана в Восточной Европе.

Ключевые слова: Османская империя, Крымское ханство, крымско-османские отношения, протекторат, вассал, советская историография.

Ismailova Lenora. Establishing Relationships Between the Crimean Khanate and the Ottoman Empire in the Concept of Soviet Historiography. In the article a comparative analysis of the Soviet historians's interpretations and methodological approaches to the study process establishing of Crimean-Ottoman relations in the second half of the 15 th century has been made. The main causes and preconditions of the Turkish conquest of the Crimea have been defined. A number of problems explored by historians in this issues are distinguished, among them beginning of Crimean-Ottoman relations, the conditions of vassal dependence Crimean Khanate from the Ottoman Empire, the Turkish influence on the political, socio-economic development of the Tatar state. The article reseals the role of the Crimea in the political interests of Ottoman sultan in the Eastern Europe.

Key words: Ottoman Empire, Crimean Khanate, Crimean-Ottoman relations, the protectorate, vassal, Soviet historiography.

Стаття надійшла до редколегії
02.07.2013 р.

УДК 930.1(47+57)(476+474.5)“18124”:27-725

Олена Філатова

Духовенство білорусько-литовських губерній Російської імперії під час війни 1812 року: історіографія питання

Проаналізовано висвітлення в історичних дослідженнях ставлення духовенства білорусько-литовських губерній до воюючих сторін під час російсько-французької війни 1812 р. На думку дослідників, духовенство